

УДК 37.015.31: 37.017.4

Тришневська Г. Б.

ОРГАНІЗАЦІЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ ГРОМАДЯНСЬКОГО ВИХОВАННЯ

У науковій статті обґрунтовано значення та педагогічну доцільність організації пізнавальної діяльності школярів у громадянському вихованні. Проаналізовано зміст та форми пізнавальної діяльності у навчально-виховному процесі, їх ефективність у формуванні громадянських якостей школярів.

Ключові слова: навчально-виховний процес, громадянське виховання, формування особистості школяра, організація пізнавальної діяльності учнів.

Сучасна система освіти в Україні покликана забезпечувати виховання особистості, яка усвідомлює свою приналежність до українського народу, зберігає і продовжує українські культурно-історичні традиції, шанобливо ставиться до рідних святих, української мови, історії, виявляє культуру міжетнічних і міжособистісних відносин, утверджує цінності української національної ідеї.

Актуальність громадянського виховання особистості на сучасному етапі розвитку суспільства зумовлюється необхідністю реалізації його завдань на засадах гуманізму, демократії, соціальної справедливості, що мають забезпечити усім громадянам рівні можливості для розвитку й застосування їхніх потенційних здатностей, досягнення суб'єктивно привабливих і водночас соціально значущих цілей як умови реалізації найголовнішої соціальної потреби особистості – потреби у самовизначенні та самостверженні.

Спрямованість освіти на засвоєння лише системи знань, має бути переорієнтована і відповідати сучасному соціальному замовленню, яке передбачає підготовку самостійних, ініціативних і відповідальних громадян суспільства, здатних використовувати знання у практичній діяльності, ретранслювати їх на конкретні життєві обставини, формувати громадянські якості, розвивати творчі здібності для вирішення соціальних і виробничих завдань.

Всебічний і гармонійний розвиток особистості, як відомо, забезпечується в єдності навчальної та позаурочної діяльності школярів, її цілісності та системності. Цілеспрямована організація пізнавальної діяльності школярів відповідно має бути спрямована на розвиток інтелектуальних здібностей, світоглядної позиції, орієнтації у навколишньому середовищі, логічного мислення, культури розумової праці, здатності до аналізу, виведення суджень, вияву самосвідомості та громадянської позиції.

Утвердження особистісно-орієнтованого навчання та виховання учнів передбачає зосередженість навчально-виховного процесу на потребах кожної дитини, застосуванні методик природовідповідного педагогічного впливу, всебічне вивчення і врахування індивідуальних особливостей вихованців, співпрацю учасників навчально-виховного процесу. З перших років навчання дитини в школі необхідно цілеспрямовано і системно забезпечити виховання і розвиток громадянських якостей дитячої особистості. Таке спрямування пізнавальної діяльності учнів уникає вузького функціонального підходу до оцінки якості початкової освіти лише через навчальні досягнення (знання, уміння й навички, засвоєння програмового матеріалу). Важливо спеціально проектувати, виявляти і якомога повніше реалізувати виховний і розвивальний потенціал шкільної освіти в організації пізнавальної діяльності учнів.

Для наукового обґрунтування теоретичних, методичних засад та значення організації позаурочної діяльності школярів у процесі формування громадянських якостей важливими є праці І.Д. Бега, Н.М. Бібік, В.І. Бондаря, М.И. Боришевського, М.С. Вашуленка, І.Я. Зязюна, Я.П. Кодлюка, О.Я. Савченко, О.В. Сухомлинської, І.Г. Тараненко та інших учених. У наукових

дослідженнях зазначається, що важливим є визначення якостей, якими мають оволодіти школярі в процесі громадянського виховання, що мають бути сформовані в учнів у процесі позаурочної діяльності. Таке розуміння пізнавальної діяльності трактується в сучасній науці як «діяльнісний зміст освіти», для побудови якого необхідно, щоб способи діяльності стали для учня шляхами формування особистісних якостей. У цих працях та інших публікаціях учені розвивають особистісно-орієнтований підхід, обґрунтовують принципи виховання, особисті цінності, нові виховні технології, форми роботи у позаурочній діяльності.

Актуальними є наукові положення (М.С. Вашуленко, Я.П. Кодлюк, О.Я. Савченко, О.В. Сухомлинської) про те, що об'єктивний характер функціонування початкової школи як цілісної системи зобов'язує вчителів і вихователів діяти узгоджено, знаходити і реалізовувати зв'язки між навчанням, вихованням і розвитком дітей, між теорією і практикою, мотиваційним і змістовим аспектами виховного процесу. Таке ставлення до дитини упереджує однобічність оцінки її характеру, здібностей, утворює позитивне, гуманне ставлення до учня.

Науковці І.Д. Бех, М.Й. Боришевський, О.В. Сухомлинська, І.Г. Тараненко, С.Г. Рябов розглядають громадянськість як багатоаспектне поняття, як фундаментальну духовно-моральну якість, світоглядну характеристику особистості, що має культурологічні засади, як процес залучення індивіда до системи суспільних відносин, формування його соціального досвіду, становлення й розвитку, що передбачає володіння нормами, цінностями у взаємодії людини з соціальним оточенням, засвоєння й відтворення нею системи суспільних зв'язків.

Новим концептуальним орієнтиром у цьому плані є компетентісно-орієнтований підхід до організації позаурочної діяльності школярів. Організація діяльності учнів на таких засадах сприяє формуванню особистості, як творця, гармонізації і гуманізації взаємовідносин, керуючись ідеєю провідних соціальних цінностей, які регулюють поведінку школяра, формують громадянські якості.

На основі узагальнення концептуальних положень метою нашого дослідження є обґрунтування суті, завдань та форм організації пізнавальної діяльності в громадянському вихованні школярів.

Громадянське виховання в педагогічно-словниковій літературі тлумачиться як процес формування громадянськості як інтегративної якості особистості, що дає можливість людині відчувати себе морально, соціально, політично та юридично дієздатною та захищеною. Громадянське виховання – всеохоплююча категорія, яка поєднує всі грані педагогічного процесу, де важливе місце посідає освітня складова, яка доповнюється й розширюється у позаурочній пізнавальній діяльності. Складовими громадянського виховання є, зокрема, громадянська культура, громадянська позиція, система ціннісних і соціальних орієнтацій, що характеризують людину як громадянина України.

Відповідно до завдань громадянського виховання є формування національно свідомого громадянина, патріота, професіонала, тобто людини, якій притаманні особистісні якості, риси характеру, світогляд та спосіб мислення, почуття, вчинки, поведінка, спрямовані на саморозвиток та розвиток демократичного громадянського суспільства в Україні.

У загальноосвітній школі означені завдання громадянського виховання мають реалізовуватись через систему положень про:

- 1) визнання й забезпечення в реальному житті прав школяра як гуманістичної цінності, на якій будується відкрите, демократичне, громадянське суспільство;
- 2) усвідомлення взаємозв'язку між ідеями індивідуальної свободи, прав та відповідальністю;
- 3) формування у школярів основ національної свідомості, належності до рідної землі, народу; визнання духовної єдності поколінь та спільності культурної спадщини; виховання почуття патріотизму;
- 4) утвердження гуманістичної моралі та формування поваги до таких цінностей, як свобода, рівність, справедливість.

Реалізація зазначених завдань громадянського виховання у навчально-виховному процесі базується на положенні про те, що виховний процес має будуватися, зокрема, на таких засадах: відповідальність, справедливість, творчість, співпраця; дитяча самодіяльність, її активний характер; вільна творча продуктивна праця як основа виховання; розвиток творчої індивідуальності, на основі самоцінності особистості, її духовності.

На сучасному етапі особливо зростає потреба у формуванні всебічно і гармонійно розвинутої особистості школяра, духовно-моральному вихованні.

Відповідно, стратегія виховання потребує від педагога нового мислення і глибокого осягнення особистості школяра, базуватись на діалогічному підході, що визнає суб'єкт-суб'єктну взаємодію учасників педагогічного процесу, їх самоактуалізацію і самоорганізацію. Організація пізнавальної діяльності школярів у процесі громадянського виховання має забезпечувати стимулююче співробітництво, спрямоване на вільний вибір учнями способів поведінки у випадку морального вибору. Тому формування громадських якостей особистості школяра має здійснюватись на позитивних прикладах, чітко визначених правилах, принципах, закономірностях, традиціях, і бути особистісно-орієнтованим з широким використанням новизни, гнучкості варіативності форм та різних видів діяльності.

Проведені дослідження підтверджують, що справжнє виховання полягає в тому, щоб моральний ідеал добра, правди, честі, духовної краси жив у кожному дитячому серці і утверджувався в активній діяльності.

Залучення школярів у різновиди діяльності стає тим «місточком», через який позитивні риси соціального макросередовища трансформуються у мікросередовище, а потім у індивідуальні якості особистості. Школяр засвоює принципи поведінки, опановує окремі види діяльності через ознайомлення з її різновидами. Громадянські цінності регулюють поведінку школяра, формують почуття, сприяють засвоєнню високих моральних цінностей.

У праці «Духовний світ школяра» В.О. Сухомлинський звертає увагу на те, які книжки найкраще читають і сприймають учні. «Їх цікавлять художні твори, – зауважує автор, – зокрема казки, а також кінофільми, п'єси, герої яких хоробрі, мужні, сильні духом діти. Школяра молодшого віку захоплюють виняткові особистості, добрі вчинки героїв. Саме у таких персонажах діти вбачають красу людської душі, ідеал. Тому видатний педагог вважав, що варто відтворити окремі уроки мислення на природі та виховні заходи про духовний світ героїв, які виявили стійкість, мужність, хоробрість, добро.

Досвід роботи також підтверджує ефективність залучення школярів до різноманітних форм організації пізнавальної діяльності. Найбільш поширеними є свята, ранки, ігри-подорожі, конкурси, інсценівки, екскурсії турніри знавців, обладнання «Книжечки-чарівниці» та інші заходи. Цікавими для школярів є така тематика виховних заходів: «Ранок нерозгаданих таємниць», «Подорож у країну Знать», «Свято улюбленої книжки», «Весела хвилинка чомучок», «Твій улюблений казковий герой», «Добрі поради Незнайкові», «Моя земля – земля моїх батьків», «Червона калина – символ України». Також доцільним є підготовка разом з учнями «Пам'яток», які оформляються у «Книжечку-чарівницю», ведення тлумачного словничка. В організації пізнавальної діяльності молодших школярів ефективним також є читання та обговорення казок, оповідань, які сприяють формуванню у них громадянських якостей.

Важливий виховний потенціал для початкових класів мають оповідання В.О. Сухомлинського. Художні твори видатного педагога, написані для молодших школярів, спонукають розум і почуття дитини до аналізу вчинків літературних героїв, до відповідних висновків, викликають бажання наслідувати їх або, навпаки, чинити по-іншому. Наприклад, урок читання за оповіданням В.О. Сухомлинського «Красиві слова і красиве діло» (тема уроку: «Гарні не красиві слова, а красиві діла»). Метою цього уроку передбачено емоційно підготувати учнів до сприймання творів розділу; збагачувати уявлення про вияви почуттів добра, розуміння стану іншої людини; формувати вміння висловлювати морально-оцінні судження; розвивати вміння складати твори за аналогією.

Діти з хвилюванням читають оповідання В.О. Сухомлинського «Як Сергійко навчився жаліти». В оповіданні йдеться про те, що Сергійко не міг уявити як важко людині, яка нічого не бачить. Серед ночі він прокинувся. Його розбудив шум за вікном. Шумів вітер, у шибки стукав дощ. У хаті було темно. Сергійкові стало страшно. Йому пригадалася сліпа дівчинка. Тепер вже не дивувався – його серце стиснув жаль. Як же вона, бідна, живе в темряві? Сергійкові хотілося, щоб швидше настав день. Він піде до сліпої дівчинки і пожаліє її.

Такий твір є цінним для формування в молодших школярів морально-етичних, естетичних та духовних особистісних якостей. Вони допомагають підвести дітей до розуміння доброти. Діти, вникаючи в зміст художніх творів, аналізуючи ситуацію спілкування між дійовими особами, висловлюють оцінні судження. Звертаючись до власного досвіду, учні будують монологи-міркування, діалоги тощо.

Оповідання В. Нестайка «Руденький» уможливорює створення таких виховних ситуацій, що сприяють формуванню гуманної особистості.

На прикладі цього твору учні аналізують ситуацію, в якій руденький віддав свою цукерку дівчинці і швидко пішов геть. Коли він проходив повз дідуса, який сидів на лавці і все бачив, той усміхнувся до нього і сказав, що він зробив правильно, назвав його хорошим хлопчиком. Потім руденький почервонів, зітхнув і признався дідусеві, що йому не хотілося віддавати дівчинці цукерку, що він не зовсім хороший, бо хорошим бути важко, що йому інколи хочеться бути поганим, але поганим бути соромно. Після того дідусь попросив у хлопчика вибачення.

За змістом прочитаного доцільно провести бесіду з учнями: який висновок ви можете зробити з цього випадку?, який зміст ви вкладаєте у слово «совість»? , як би ви вчинили в подібній ситуації? Бесіди з учнями по змісту оповідання дають змогу їм скласти характеристику героїв твору, висловити власні оцінні судження морального змісту.

Організована таким чином пізнавальна діяльність школярів відіграє особливу роль у громадянському вихованні молодших школярів. Читання художніх творів, у яких розкривається світ переживань, думок, мрій людини, розширює життєвий досвід, сприяє усвідомленню ними цінностей, норм поведінки, які підтримуються суспільством. Це зміцнює природне бажання дитини ставати кращою. Осмислення змісту багатьох творів, у яких описано почуття і вчинки дійових осіб, викликає в дітей глибоке співпереживання, що є своєрідним особистісним засобом освоєння дійсності.

Оновлений зміст виховання має бути зорієнтований на сприйняття педагогом дитини як суб'єкта і мети виховання на засадах співробітництва; усвідомлення проблеми виховання як соціально-особистісного феномена; проектування і розвиток процесу виховання, формування національної культури, менталітету громадянина України, гуманізацію освіти як умову результативності виховання. Сутність громадянського виховання має розглядатись як саморозвивальна відкрита система, як система педагогічної взаємодії.

Обґрунтування суті та значення організації пізнавальної діяльності школярів у процесі громадянського виховання уможливорює зробити узагальнення про те, що громадянське виховання – всеохоплююча категорія, що поєднує всі грані педагогічного процесу. Важливе місце у ньому посідає освітня складова, зокрема, пізнавальна діяльність, яка передбачає організацію процесу виховання у душі громадянськості, спрямованого на розвиток в особистості здатності усвідомлювати провідні духовно-моральні, етичні, інтелектуальні цінності.

Результативність громадського виховання великою мірою зумовлюється тим, наскільки ті чи інші форми, методи організації пізнавальної діяльності стимулюють розвиток самоорганізації, самоудосконалення школярів.

Молодший школяр сприймає світ переважно вибірково, розрізняючи і аналізуючи те, що є для нього особистісно значущим. Тому винятково важливо забезпечити цілісність виховної системи, узгодити дитячу свідомість і поведінку. Аналізуючи сучасні цінності громадянського виховання, необхідним є врахування взаємозалежності чинників виховного процесу; педагогічний процес, його логіка повинні являти собою одне ціле. Важливо в єдності здійснювати навчально-виховний процес, вибудувати спільну стратегію розвитку,

яка має гуманістичну спрямованість і здійснюється на основі громадянських моральних цінностей.

Така зорієнтованість навчально-виховного процесу сприяє ефективності організації пізнавальної діяльності учнів, створює передумови для розуміння ролі і місця людини в суспільстві для засвоєння соціальних норм, загальнолюдських і національних цінностей, традицій українського суспільства, здатності до самоактивності, творчості, самостійності; усвідомлення власних світоглядних орієнтацій, які є основою життєвого вибору, громадянського самовизначення.

Організація пізнавальної діяльності школярів має бути зорієнтована на залучення всіх учнів до активної участі у різновидах та формах колективних творчих справ, розвиток їх здібностей, інтелектуальних сил, культури розумової праці, бажання та уміння самостійно засвоювати громадянські цінності.

Список використаних джерел

1. Гончаренко Семен. Український педагогічний словник. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
2. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності // Дошкільне виховання. – 2003. – №2. – С. 3-10.
3. Савченко О.Я. Виховний потенціал початкової освіти: посібник / О.Я. Савченко. – К. : Богданова А.М., 2009. – 226 с.
4. Сухомлинська О.В. Духовно-моральне виховання дітей та молоді: загальні тенденції й індивідуальний пошук / О.В. Сухомлинська. – К. : Добро, 2006. – С. 37.
5. Сухомлинський В.О. Духовний світ школяра. Вибр. тв. В 5т. – Т.1.К., 1976. – С. 262-263.

In a scientific article the importance and appropriateness of teaching learning of students in civic education. Analysis of the content and form of cognitive activity in the educational process, their effectiveness in shaping civic skills of students.

Key words: *educational process, civic education, student identity formation, organization and cognitive activities.*

УДК 378.147

Трофименко А. О.

ПАРАДИГМАЛЬНИЙ ПІДХІД ДО ЗМІСТУ КЛЮЧОВИХ ПЕДАГОГІЧНИХ КОМПЕТЕНЦІЙ

У статті розглядається проблема визначення парадигмальності, співвідношення парадигми з поняттям компетенції, компетентнісного підходу, який докорінно змінює суть системи професійної освіти, проектуючи принципово інший кінцевий її результат.

Саме в умовах кредитно-трансферної технології навчання можна якісно підготувати вчителя, оскільки ця система створює простір для налагодження контактів, активізації пізнавальної діяльності, самоосвіти й самовиховання. Функція викладача при цьому змінюється від інформаційно-контролюючої до консультативно-координуючої.

Ключові слова: *парадигмальність, ключові компетенції, комунікативні компетенції, компетентнісний підхід, кредитно-трансферна система навчання.*

Професійна підготовка майбутнього вчителя передбачає формування не тільки знань, умінь і навичок, але й насамперед комплексу компетенцій і компетентностей, які є кінцевими результатами навчання. Основними компетенціями, які потребує сучасне життя і професійна